

Å tolerere satire Ytringsfrihetens moralske ansvar

Henrik Syse

Institutt for fredsforskning (PRIO)

Odin Lysaker

Institutt for religion, filosofi og historie, Universitetet i Agder

Hvordan kan vi formulere og begrunne et godt og legitimt begrep om ytrings-ansvar i liberale demokratier? Med ytringsansvar menes her borgernes moralske ansvar for praktiseringen av ytringsfriheten i demokratiske rom. Et slikt ansvar illustreres i denne artikkelen av samfunnets møte med satire, herunder satirisk religionskritikk. Satiren beskyttes av ytringsfriheten ut fra tre grunnleggende hensyn: for det første borgernes grunnleggende frihet i en demokratisk rettsstat til å uttrykke sine meninger innenfor vide juridiske rammer. For det andre satiriske ytringers bidrag til offentlig samtale og sannhetssøken. Og for det tredje satiriske ytringers status som et demokratisk mål i seg selv: De bidrar i beste fall til et samfunn der medborgere reagerer mot andres ytringer, tar ansvar for sine egne holdninger og utsagn, og lærer seg å tolerere tilstedeværelsen av meninger som strider mot egne oppfatninger eller livssyn. Argumentasjonen i denne artikkelen ønsker altså å bidra til en definisjon av et begrep om ytringsansvar som kan eksistere side om side med en slik vid, prinsipielt basert ytringsfrihet. Dette begrepet om ytringsansvar må ikke ha urimelige konsekvenser for dem som yrer seg på en utfordrende måte, og må ikke ende opp som en moralistisk eller paternalistisk begrensning av kontroversielle ytringer.

Nøkkelord: Ytringsfrihet, satire, ansvar; etikk, toleranse, ytringsansvar

Innledning

”Ytringsfrihetens svarteste dag”, uttalte Dagen-redaktør Vebjørn Selbekk etter terroren mot satiremagasinet *Charlie Hebdo* i Paris i januar 2015 (Bondø

2015). Uttrykket reflekterer den oppfatningen mange har av hendelsen som et angrep på selve ytringsfriheten og spesielt på en av de sjangere som ytringsfriheten er ment å beskytte: den utfordrende og latterliggjørende satiren.

I denne artikkelen analyserer vi, på bakgrunn av det som gjerne kalles frihets-, sannhets- og demokratiprinsippene, friheten til å publisere religionskritisk satire i offentligheten. Hensikten er å supplere disse prinsippene med et *etisk* eller *moralsk* ideal om *ytringsansvar*.¹ Vi søker med dette å utmynte et begrep om ytringsansvar som unngår det som kalles moralisme eller paternalisme, ved at det verken har urimelige konsekvenser for dem som ytrer seg utenfor utbredte og allment aksepterte oppfatninger og rammer, eller bidrar til å gi makt til pressgrupper som ønsker å begrense ytringsfriheten gjennom trusler eller terror. Et slikt ytringsansvar vil på sitt beste kunne bidra til en åpen, tillitsbasert og inkluderende offentlighet. Det har kommet sterke og, etter vår mening, dels berettigede reaksjoner og kritikk mot konsekvensene av å operere med et begrep om ytringsansvar (se f.eks. Pedersen 2013; Hagen 2015). Vi forsøker med dette å formulere et begrep om ytringsansvar og offentlighetsetikk som ikke rammes av denne kritikken (se Lysaker og Jakobsen 2012; se også Syse 2015). Vår hovedproblemstilling er således: *Hvordan kan vi formulere og begrunne et godt og legitimt begrep om ytringsansvar i liberale demokratier?* Dette spørsmålet søkes besvart i lys av nettopp debatten om religions satire som *Charlie Hebdo*-angrepene bidro til.

Charlie Hebdo-angrepene utgjør således et viktig bakteppe for artikkelen. Vi håper likevel at våre refleksjoner ikke fremstår kun som reaktive overfor disse konkrete hendelsene, men at de i en videre forstand går inn i en overordnet debatt om frihet, demokrati og tolerant sameksistens.

Demokrati og satire

Frihet, sannhet, demokrati

Hvilken plass har egentlig satire, herunder satirisk religionskritikk, i liberale demokratier? I denne artikkelen legger vi til grunn at satirens rolle kan forstås i lys av tre prinsipper, som vi velger å kalle frihets-, sannhets- og demokratiprinsippene. Disse finner vi et prinsipielt forsvar for i den liberal-demokratiske tradisjonen fra filosofer som John Stuart Mill og også i den tenkningen som ligger til grunn for § 100 i Norges grunnlov. Prinsippene kan i korthet, relatert spesielt til satire, forklares slik:

For det første er satirens beskyttelse under ytringsfriheten et uttrykk for, og en konsekvens av, borgernes grunnleggende sivile og politiske rettigheter, herunder deres *frihet* til å uttrykke tanker, tro og meninger innenfor vide juridiske rammer. Dette handler både om en negativ, eller rettslig, frihet, det vil si en frihet fra andres innblanding i den enkeltes utfoldelse og privatlivet; og om det som kalles en positiv, eller autentisk, frihet, som handler om muligheten den enkelte bør ha til faktisk selvutvikling og meningsdannelse.²

For det andre spiller satiren en *instrumentell* rolle for sannhetssøken i det offentlige rom. Den underliggende tanken her er at det offentlige rom blir snevrere og mindre vitalt dersom kontroversielle uttrykk, som satire, begrenses eller endog forbys. Da blir også reell sannhetssøken skadelidende, idet utfordringer mot utbredte meninger forblir fraværende, og levende debatt stilner.

For det tredje, og til sist, kan satiriske ytringer sees på som sentrale deler av et demokratis opprettholdelse. Skal vi bruke et sterkt uttrykk, kan vi si at slike ytringer utgjør et slags demokratisk *mål i seg selv*. De er del av en levende meningsutveksling og resulterer i beste fall i at medborgere reagerer konstruktivt mot andres ytringer og i tillegg tar ansvar for sine egne holdninger og utsagn. Man lærer seg på den måten til å leve med og tolerere tilstedeværelsen av meninger som strider mot egne oppfatninger eller livssyn. Slik får vi det man med et uttrykk inspirert av John Stuart Mill kan kalle et ”ideenes marked”, der flest mulig ulike stemmer blir hørt.

Hva er satire?

Siden satire utgjør mye av utgangspunktet for denne artikkelen, er det nødvendig å få klarest mulig frem hva vi faktisk snakker om. Mange av våre resonnementer gjelder riktignok også andre former for ytringer, men satiren utgjør en spesiell form for utfordring.

Oxford Dictionaries definerer satire som ”The use of humour, irony, exaggeration, or ridicule to expose and criticize people’s stupidity or vices, particularly in the context of contemporary politics and other topical issues.”³ I *Store Norske Leksikon* omtales satire som ”diktning som med spottens våpen angriper tidens, samfunnets eller det enkelte menneskets skrøpeligheter.”⁴ Medieviter Leif Ove Larsen har i en artikkel om satire i norsk fjernsyn brukt uttrykket ”respektløs moro” (Larsen 2001) om satire- og parodisjangeren. Disse definisjonene og beskrivelsene får frem hvordan satiren omgår vanlige normer for høflighet og respekt som ellers, ideelt sett, preger menneskers omgang med

hverandre. Den bryter med forventede krav til behandling av andre, og den bidrar gjerne til å fokusere på eller forstørre det som vanligvis blir regnet som pinlig, uvanlig, umoralsk eller på annen måte verdt å skjule eller unndra debatt. Målet for satiren er, i tråd med dette, å avdekke eller henlede oppmerksomheten på noe som fortjener å kritiseres, selv om den enkelte satirikers enklere ønske om rett og slett å fremkalle latter, heller ikke skal undervurderes.

Den som utsettes for satire, vil ofte føle seg sårbar og latterliggjort. Avsløring på harselerende vis av noe som satirikeren mener fortjener å bli latterliggjort, er jo selve poenget med satiren, så slike reaksjoner er forutsigbare og naturlige. Nettopp det faktum at satiren representerer en gjenkjennelig og avgrensbar sjanger, kan samtidig gjøre satiren lettere å bære for den som blir angrepet. ”Slikt må man bare leve med” er en naturlig reaksjon fra offentlige personer når de utsettes for satiriske angrep eller harselas.

Satiren er normalt rettet mot mennesker med makt, og den representerer, vil mange si, et ideal om å ”sparke oppover”. Den kan imidlertid like gjerne ”sparke nedover”, i den forstand at satirikeren kan mene at grupper som ikke sitter med mye makt, men som på annen måte er gjenkjennelige for publikum, utgjør en god målskive for latterliggjørende omtale. Den som selv utsettes for satire, kan dessuten – uansett hvilken makt man formelt sett sitter med – oppleve seg maktesløs i møte med satiren.

Det er ellers verdt å merke seg at det som gjøres til gjenstand for satire, ikke alltid er en eller flere konkrete personer, men like gjerne kan være en bevegelse, ideologi eller mening, som så representeres gjennom f.eks. tegnede eller på annet vis idealiserte figurer. At noen likevel vil mene at det bak satiren skjuler seg en kritikk av en eller flere konkrete personer, er åpenbart. Et berømt eksempel på dette fra Norge (om enn satiren kan synes uskyldig i ettertid) er Rolv Wesenlunds opptreden som den fiktive skoleinspektør Bjarthe Solheim i en sketsj fra midt på 1960-tallet, der en usammenhengende liste med 17. mai-klisjeer fremstår som en satire over meningstomme eller dårlig forberedte 17. mai-taler (jf. VG 2002).⁵ Problemet er at taleren høres til forveksling ut som Kong Olav og har mange av Kongens mest gjenkjennelige talefeil. Sketsjen medførte en storm av reaksjoner og påstander om til og med majestetsfornærmelse. Den førte endog til en interpellasjon til kirke- og undervisningsministeren. Eksemplet viser satirens sprengkraft når institusjoner med samfunnsmessig tyngde utsettes for latterliggjøring, også i et tilfelle der satiren ikke eksplisitt er rettet mot noen enkeltperson som fremstår som sårbar, og heller ikke omtaler eller angriper noen ved navn.

Religionssatire – makt eller frihet?

Garry Trudeau, skaperen av den satiriske tegneserien *Doonsbury*, overrasket mange da han i kjølvannet av *Charlie Hebdo*-drapene i Paris uttrykte skepsis overfor den type religionskritisk satire som *Charlie Hebdo* hadde publisert. Hans poeng er at god satire *alltid* bør sparke oppover:

Traditionally, satire has comforted the afflicted while afflicting the comfortable. Satire punches up, against authority of all kinds, the little guy against the powerful (...) Ridiculing the non-privileged is *almost never* funny – it's just *mean* (Trudeau 2015; vår kursivering).

Trudeau fremholder at en minoritet som allerede føler at deres tro og kultur er marginalisert eller diskriminert, utsettes for ytterligere belastning og trakassering gjennom den type islamkritisk satire som *Charlie Hebdo* ved flere anledninger har publisert. Trudeau tar avstand fra drapene, og han støtter ikke bruk av vold mot den som publiserer satire. Men han spør hvilke positive sosiale virkninger denne type satire egentlig har eller kan hevdes å ha. Dermed kan man påstå at han stiller spørsmål ved det noen kritikere hevder er ”hellig” i Vesten, nemlig ytringsfriheten selv. Religionsantropologen Talal Asad uttrykker noe av den samme kritikken som Trudeau i et intervju etter Paris-terroren, samtidig som han kritiserer synet på ytringsfriheten som ”hellig”, eller det som også gjerne omtales som ”ytringsfrihetsabsoluttisme” eller ”ytringsfrihetsfundamentalisme”:

The irony (...) is that although self-styled atheists say they reject 'transcendence' [i.e., something holy] they are in fact subject (often willingly subject) to (...) the transcendence [i.e., the absoluteness] of 'free speech' (Asad 2015).

Asad mener i fortsettelsen av dette at ytringsfriheten er del av en vestlig ideologi som søker globalt hegemoni. Vi skal komme tilbake til debatten rundt dette sistnevnte poenget.

Ikke overraskende er Trudeau blitt møtt med sterke reaksjoner, bl.a. fra den kjente skribenten David Frum som mener at Trudeau i praksis legger skylden for drapene på satirikerne snarere enn selve overgriperne. Dette er provoserende, siden Trudeau dermed ikke synes å anerkjenne ofrene og deres menneskeverd, og siden han kan synes å gi drapene en slags legitimitet. Frum trekker i tillegg i tvil hele skillet mellom å sparke ”oppover” og ”nedover” ved hjelp av følgende bilde:

[H]ere's the trouble: There are many dogs in any fight, and the task of identifying which one is the underdog is not so easy (Frum 2015).

Ross Douthat, forfatter og skribent, har fulgt opp Frums poeng:

[W]hile power flows from pre-existing privilege, it also grows from the barrel of a gun, and the willingness to dole out violence changes power dynamics (...) The terrorist's veto on portrayals of Islam is itself a very real form of power, and as long as journalists who challenge it end up dead, the idea that they are 'up' and their targets are 'down' reflects a denial of life-and-death reality (Douthat 2015).

Et hovedpoeng for både Frum og Douthat er altså at de som tilsynelatende er "underdogs", faktisk kan inneha eller tilta seg mye makt. Dette er en viktig grunn til at det er urimelig å skjerme enkelte grupper fra ubehagelig kritikk og satire. Det er riktignok sant at slike ytringer kan utløse sterke og oppriktige reaksjoner fra mennesker som opplever seg eller sine oppfatninger og tro tråkket på. Men automatisk å definere disse som "underdogs", i særdeleshet når det finnes mennesker som vil bruke eller oppmuntre til vold som motreaksjon, er uheldig. Dette skaper aksept for brutal voldelighet, samtidig som det legger en demper på et levende ordskifte, ifølge Frum og Douthat.

Provokasjoner, kulturforskjeller og "det omvendte kjøleskap"

Trudeau står imidlertid ikke alene med sin bekymring om den virkning og legitimitet satire av *Charlie Hebdo*s type kan ha (gode eksempler er Cole 2015 og Ahmad 2015). Også i Norge har det vært stilt kritiske spørsmål rundt trykkingen av Muhammed-karikaturer og lignende satiriske tegninger. Generalsekretær i Mellomkirkelig råd, Berit Hagen Agøy, og Islamsk råds leder, Mehtab Afsar, er blant dem som har advart mot ytterligere satire-publiseringer som kan oppleves som en "unødvendig provokasjon". Den katolske pater Haavar Simon Nilsen har i fortsettelsen av dette uttalt at vi ikke bør akseptere all karikatur, og at det finnes tålegrenser vi bør holde oss innenfor – selv i liberale demokratier basert på ytringsfrihet og toleranse (NTB 2015). Noe av det samme uttrykkes av avisen Vårt Lands redaktør Helge Simonnes når han hevder at det er "misforstått å tro at man utviser stort mot om man publiserer mest mulig og søker å opptre mest mulig provoserende" (Simonnes 2015).

Oppsummerende minner alle i avsnittet over om at det finnes ytringer som kan oppleves sårende eller krenkende, og at dette på religionens område kan oppleves særlig dramatisk. Den observasjonen er for så vidt ikke kontroversiell. Spørsmålet er hvilke konsekvenser dette skal få for våre ytringer. Når noen uttrykker at dette bør få oss til å holde igjen, uttrykker de samtidig at slike ytringer ikke nødvendigvis er noe gode eller mål i seg selv, heller ikke i liberale demokratier (i motstrid til tenkningen som ligger til grunn for det vi ovenfor kalte demokratiprinsippet). Demokratiet og ordskiftet hadde, ifølge dette resonnementet, vært bedre tjent med at slike ytringer ikke ble publisert, eller i hvert fall ble publisert på en annen måte eller i mindre omfang.

Den bekymringen som kommer til uttrykk blant dem som mener at vi bør holde igjen med offentliggjøring av f.eks. Muhammed-karikaturene, er også knyttet til en frykt for å skjerpe en konflikt mellom ”Vesten og resten” (Asad 2003). På den ene siden har vi, ifølge dette resonnementet, et sekulært, liberalt og demokratisk Vesten, der en nesten ubegrenset ytringsfrihet er rettslig beskyttet og regnes som grunnleggende. Andre kulturer, som f.eks. deler av den islamske verden, der denne rettigheten ikke på samme måte er innarbeidet og lovbeskyttet, stilles dermed overfor Vestens svært vide ytringsfrihet, som åpner rommet for ytringer som kan oppleves som blasfemiske. Slik publisering oppleves da, i hvert fall av noen, som uttrykk for en vestlig mangel på respekt og forståelse for dype religiøse følelser og trossetninger, og dette kan i sin tur inspirere til eller brukes som begrunnelse eller påskudd for voldelige handlinger. I likhet med hva som var tilfellet etter *Jyllands-Postens* publisering av Muhammed-karikaturer i 2005, har det da også etter *Charlie Hebdo*-tegningene og solidaritetsmarkeringene i kjølvannet av drapene i januar 2015 kommet til uttrykk sterke reaksjoner blant muslimer mange steder.⁶ Disse reaksjonene kan sies å målbære, eller i hvert fall ta som utgangspunkt, nettopp en følelse av å bli misforstått, ydmyket, latterliggjort, sett ned på eller bevisst provosert gjennom fremstillinger av Islams viktigste profet.

Fra begge hold, det vestlige og det ikke-vestlige, kan slike motsetninger – eller rett og slett opplevelsen av at det finnes slike motsetninger – resultere i det vi kan kalle en *essensialisering* av forholdet mellom ”oss” og ”dem”. Dette beskrives på en interessant måte av sosialantropologen Thomas Hylland Eriksen, som i boken *Røtter og føtter* snakker om ”det omvendte kjøleskap”: det som skjer når et fiendebilde resulterer i identitetspolitiske konflikter som skaper ”varme innad” og ”kulde utad” (Eriksen 2004: 8). Slik forstås ytringsfrihet av dens kritikere ikke som en nøytral spilleregulering som gir begge parter

den samme frihet og beskyttelse og det samme utgangspunkt, slik liberal teori målbærer, men som noe som enten kjennetegner eller ikke kjennetegner ”vår” part i en konflikt. Den annen part står dermed for et syn og et sett handlinger som står i dyp, essensiell motsetning til ens egne grunnfestede overbevisninger.

Etikk, ytringer og ansvar

Med utgangspunkt i definisjonene og klargjøringene så langt rundt satirens plass i et demokratisk ordskifte og debatten etter *Charlie Hebdo*, skal vi nå drøfte forholdet mellom kontroversielle ytringer og det ansvar man har for dem. I denne forbindelse er det også viktig å tydeliggjøre noen sentrale distinksjoner.

Intensjonale og ikke-intensjonale ytringer

Fra et etisk ståsted er det naturlig å skille mellom *intensjonale* og *ikke-intensjonale* aspekter ved ytringer. Hva angår krenkelser, vil førstnevnte kategori vise til ytringer hvor den eller de som uttrykker seg, med viten og vilje bruker ytringsfriheten med den hensikt å såre eller krenke andre. Sistnevnte kategori, derimot, viser til ytringer som kan forårsake slike krenkelser, men hvor hensikten ikke primært har vært å såre eller krenke. Det er vanskelig empirisk å identifisere hvilke sider ved ytringer som er henholdsvis intensjonale og ikke-intensjonale. Ofte kan de to, i et tilfelle som det vi her diskuterer (Muhammed-karikaturene og lignende religionssatire), gli over i hverandre. Likevel er distinksjonen nyttig, all den tid den kan si noe om hva slags *dømmekraft* det er rimelig, etisk sett, å forvente at en ytrende part bruker. Dersom man vet at et uttrykk (f.eks. ”neger”) vil virke krenkende, og man likevel bevisst bruker det med den hensikt å ydmyke en part eller få noen til å bli såret, kan vi med rette kritisere den dømmekraft (eller mangel på sådan) som ligger til grunn for handlingen. Dersom noen bruker slike uttrykk i f.eks. en kunstnerisk sammenheng, eller i en akademisk (bl.a. filologisk og historisk) debatt om ordformer, og noen blir såret, kan vi mene at intensjonen er blitt misforstått, og at den som har brukt ordene, har handlet på legitimt vis. Likeså kan vi si at noen som ønsker å kritisere en annen part skarpt, men som velger å unngå svært nedsettende og krenkende ord, gjør et moralsk riktig valg.

Satiren kan befinne seg på begge sider av den sistnevnte skillelinjen: Den kan inkorporere slike uttrykk (f.eks. ”hore”) på en måte som gjør en satirisk fremstilling enda hardere og mer rammende slik at mange vil mene den be-

finner seg over en etisk grense, eller den kan være en åpenbar og integrert del av den kunstneriske uttrykksformen som sjangeren representerer, og da kanskje med det mål i realiteten å *kritisere* dem som bruker slike uttrykk.

Etikk og juss

En avgjørende distinksjon som ofte ligger rett under overflaten i debatter om ytringsfriheten og dens grenser, men som etter vår mening påfallende sjelden tematiseres eksplisitt, er forholdet mellom etikk og juss.

De som innenfor debatten i Vesten kritiserer publisering av sterkt religionskritisk satire, vil sjelden mene at slik satire skal forbys rettslig. Ikke desto mindre vil de mene at det er uetisk eller på annet vis uklokt å publisere den, f.eks. av de grunner som Trudeau og andre har anført om at den slår ”nedover” eller provoserer unødige (se også Horn 2015).

Ifølge én utgave av dette resonnementet – den vi vil påstå er mest kompatibel med et prinsipielt forsvar for ytringsfriheten – består den relevante etikken på sitt beste av et knippe *normer* for mellommenneskelig fellesskap og adferd som bør praktiseres av myndige borgere (Lysaker og Jakobsen 2012). Disse normene bidrar til en mest mulig ”anstendig” offentlighet (se Lysaker og Syse 2014). Den etikken vi her snakker om, kan være overlappende, men er likevel ikke identisk, med individers personlige verdier og livssyn, og med ”anstendig” menes ikke det samme som ”moralsk” eller ”skikkelig”, men snarere noe mer formelt, som kanskje best kan kalles ”ryddig” og ”åpen”.

Vi snakker m.a.o. ikke her om én spesifikk morallære eller ett bestemt livssyn som skal gjøres gjeldende for alle og virke regulerende for andres ytringer. Vi snakker heller om et sett etiske kjøreregler som sikrer at verdiene frihet, sannhetssøken og et demokratisk ordskifte kan virkeliggjøres. Dette kaller vi en *offentlighetsetikk*, som er ment å virke *supplerende* for den rettslig garanterte ytringsfriheten. Ifølge denne offentlighetsetikken kan ytringer som er *rettslig sett* lovlige, samtidig være *moralsk* gale eller tvilsomme. Men de er ikke moralsk gale fordi de støter an mot noens livssyn eller verdissyn, eller fordi noen truer med å reagere med vold mot dem, men fordi de bidrar til å vanskeliggjøre et inkluderende og levende ordskifte.

Etisk ordskifte – ikke moralisme

De som på den annen side er tydeligst i sitt forsvar for den religionskritiske

satiren, og som mener at den rette reaksjonen på drap og trusler er å publisere mer slik satire, er redde for at etiske begrensninger og selvsensur, også av den forsiktige art som her er antydnet, skal virke kvelende og *de facto* ha samme funksjon som juridisk lovgivning, eller kanskje enda farligere: at man vil skape det Henrik Ibsen kalte en *kompakt majoritet*, som ikke tillater at ubehagelige ytringer (herunder ubehagelige sannheter) ytres selv når det måtte være juridisk sett lovlig.⁷ På denne måten innskrenkes ytringsrommet, mennesker blir redde for eller tilbakeholdne med å uttrykke seg, og i det hele tatt blir plassen for avvikende meninger mindre (Løkke 2015). Her blir etikken omgjort til det vi kan kalle moralisme eller paternalisme, dvs. en etikk som, basert på verdivurderinger tilhørende ett bestemt livs- eller verdisyn, setter seg til doms over hva andre bør kunne uttrykke, ikke bare som del av en debatt eller et ordskifte (i form av setninger som ”Dette synes jeg ikke du bør si”), men som en aspirasjon om å regulere hele debatten (der man i realiteten sier at ”Dette bør ingen si”). Dette kan åpenbart virke undergravende for det offentlige ordskiftet. Dersom innføringen av et begrep om ”ytringsansvar” på denne måten medfører at noen grupper får en definisjonsmakt som gjør at noen syn uten videre debatt holdes utenfor ordskiftet, kan man påstå at oppfordringer til ytringsansvar medfører en form for utillatelig paternalisme (Pedersen 2013). Den samme observasjonen gjøres ofte i møte med autoritære regimer der regime- og samfunnskritikk stoppes med henvisning til at den er sårende, krenkende, skadelig for nasjonalt samhold eller nedbrytende for moralen. Dersom man sier, med henvisning til et forsvar for en slik ”offentlig moral”, at man nok er ”for ytringsfrihet, men...”, mener mange at man nettopp sender et signal om at undertrykkelse av det som er kontroversielt, og av dem som uttrykker det, er akseptabelt (se Malik 2015; Diamond 2015). Vi stiller oss bak denne bekymringen og mener at et begrep om ”ytringsansvar” må unngå en slik aksept av *de facto* paternalistisk undertrykkelse av kontroversielle meninger.

Paternalisme

Hva menes egentlig her med paternalisme? En utbredt definisjon av paternalismebegrepet (som kommer av det latinske ordet for far, *pater*) lyder slik:

The interference with a person's liberty of action justified by reasons referring exclusively to the welfare, good, happiness, needs, interests or values of the person being coerced (Dworkin 1971: 108).

Hvis vi benytter denne definisjonen i ytringsfrihetsdebatten, kan paternalisme forstås slik: Borger A hevder å vite bedre enn borger B hva B bør ytre og hva som er Bs, og i fortsettelsen av det også samfunnets, beste. Dette er en form for ytringsbegrensning som lett vil bidra til en forringelse av individets frihet og samfunnets og den enkeltes og samfunnets mulighet for sannhetssøken, og som vil svekke den demokratiske diskurs.

Et viktig poeng i dette resonnementet er at siden ytringsfriheten i det liberale demokratiet hviler på de tre tidligere nevnte prinsippene om frihet, sannhet og demokratisk meningsdannelse, så kan ingen allerede *før* debatten setter i gang ha bestemt hva som er legitime meninger eller ha bestemt hva som bør være utfallet. Mye av hensikten med å komme sammen for å diskutere i et åpent, offentlig rom, er å holde det *åpent* hva som blir utfallet av samtalen. Derfor må verken de juridiske eller etiske begrensningene være for stramme.

Offentlighetens avmoralisering

I lys av de avklaringene og distinksjonene vi til nå har vært igjennom, kan vi stille spørsmålet: Hvorfor oppfatter mange begrepet om ”ytringsansvar” (eller ”offentlighetsetikk”) som moralisme – eller eventuelt som en ny, skummel form for moralisme som man med Arild Pedersen kan kalle ”etikisme”, dvs. en slags formalisering av etiske normer gjennom komiteer og råd, prosesser, veiledninger og retningslinjer, som i praksis virker kvelende på frihet så vel som etisk dømmekraft (Pedersen 2013)?⁸

Det er flere forklaringer på denne sammenkoblingen. Slik vi ser det, utgjør tanken om det vi kan kalle *offentlighetens avmoralisering* en sentral faktor. Som et resultat av en lang historisk samfunnsutvikling, som kan knyttes an til Max Webers tese om sekularisering, har politikk og religion skilt lag på en måte som står i skarp kontrast til det som preget (og ennå preger) mange ikke-sekulariserte samfunn (se f.eks. Kim 2012). Dette skillet, som har mange viktige politiske og historiske årsaker, og som åpenbart også kan begrunnes etisk, har resultert i at politikk og lovgivning hører hjemme i det offentlige rom, mens religionen regnes som del av privatsfæren. Gitt den nære sammenhengen som har eksistert mellom religion og moral, har dette bidratt til at store deler av moralen er blitt definert som del av det private, og at menneskers individuelle frihet beskyttes av nettopp dette: Tro og moral er en privatsak og ikke noe staten eller offentligheten kan regulere eller skal begrense.

Politikken tillater således et vidt spektrum av meninger og ytringer, be-

skyttet av ytringsfrihet, og dermed finner vi i det offentlige rom satiriske og blasfemiske ytringer, og også andre ytringer mange vil oppfatte som umoralske. I privatsfæren, derimot, finner vi rommet for tro, moral, følelser og det vi kan kalle det personlige eller endog kroppslige (Asad 2003). Når noens religiøse følelser oppleves krenket i offentlig debatt, og man klager over at slike ytringer kan få lov til å ytres i offentligheten, kan det ut fra Webers sekulariseringstese hevdes at den krenkede har misforstått hva som hører hjemme hvor: Siden offentligheten ut fra det weberske perspektivet skal baseres på rasjonalitet og argumenters overbevisningskraft, og er et rom der alle argumenter skal få komme på bordet, er det ikke plass for begrensninger basert på personlige følelser generelt eller religiøse følelser spesielt.

Spørsmålet er om det likevel kan være plass til en regulerende etikk i offentligheten, som *ikke* fører til at bestemte verdisyn og livssyn virker styrende og ensrettende på hvilke ytringer som kan godtas, men som likevel – side om side med en vid og rettslig garantert ytringsfrihet – kan fungere som etisk veiviser for et godt ordskifte. Vi søker da å unngå at det John Rawls (1993) kaller ”omfattende doktriner” eller Charles Taylor (1995) beskriver som ”sterke evalueringer” – dvs. livssyn som omfatter ens identitet og verdier så vel som syn på det vi kan kalle ”det gode liv” for den enkelte – skal virke juridisk begrensende eller bestemmende på ytringers form og innhold. Men samtidig søker vi å argumentere for at etisk bevissthet og en tilhørende tilbakeholdenhet i gitte situasjoner kan og bør ha en plass *side om side med en rettslig garantert ytringsfrihet*.

Et eksempel i praksis på dette vil være presseetikken med dens tilhørende selvregulering, der presseorganer (og pressen i fellesskap) utformer eller slutter seg til et sett profesjonsetiske regler som bidrar til å legge begrensninger særlig på ytringers form, men i noen grad også på ytringers innhold, uten derigjennom å kvele rommet for kontroversielle ytringer og debatt. Presseetikken er et godt eksempel også av en annen grunn, nemlig fordi den inkluderer ytringsfriheten, basert på frihets-, sannhets- og demokratiprinsippene, som en *del av* etikken. Når for eksempel Pressens Faglige Utvalg (PFU) i mange tilfeller anser kontroversielle ytringer som beskyttet av presseetikken, også når disse ytringene er blitt innklaget av det som kan sies å være gode etiske grunner (f.eks. at de er blitt oppfattet som krenkende, er ufullstendige eller unøyaktige osv.), er det nettopp med henvisning til at et mangfold av meninger og fraværet av sterke begrensninger på hva det er lov å trykke, er et demokratisk mål i seg selv og som sådan beskyttet ikke bare av loven, men også av etikken.

Det sistnevnte resonnementet omfatter også satiren. Den kristne avisen *Magazinet* ble i 2006 klaget inn for PFU for sin gjengivelse av *Jyllands-Postens* Muhammed-karikaturer. *Magazinet* ble frikjent for brudd på god presseskikk med henvisning til en av pressens viktigste oppgaver: å verne om ytringsfriheten, trykkefriheten og offentlighetsprinsippet, herunder å informere om saker av stor betydning i samfunnet, og dessuten å passe på at åpen debatt ikke blir hindret.⁹ PFU understreket i samme uttalelse, slik utvalget jevnlig gjør, at det skal være en særlig takhøyde for sterke virkemidler innenfor det vi bredt kan kalle humor- og satiresjangeren, gitt sjangerens særtrekk og funksjon. Utvalget sa at man likevel bør ta hensyn til den betydning og virkning satiriske uttalelser eller publiseringer kan ha for berørte parter, men la raskt til at det ikke er den som mener seg krenket, som kan definere grensene for hva som er etisk akseptabel satire. For satiren må ytringsrommet forbli særlig vidt.

Her ser vi at satiren har en større utfoldelsesmulighet innenfor presseetikken enn andre sjangere. Likevel må vi si at den etiske debatten tas på alvor som en relevant og viktig debatt. Det er i den sammenheng verdt å merke seg at det også har skjedd at satire er blitt felt for brudd på god presseskikk i Pressens Faglige Utvalg. Det skjedde da TV2 i 2008 ble felt for brudd på god presseskikk etter at Otto Jespersen brukte sammenligninger mellom utrydding av jøder og utrydding av skadedyr som et satirisk virkemiddel.¹⁰ Hensikten var langt fra å angripe jøder, men snarere å ironisere over bevegelser med tilsynelatende mer omsorg for dyrs enn menneskers velferd. Likevel ble fremstillingen av noe som forbindes med et brutalt masse mord på millioner av mennesker, ansett for å være så grov og lite preget av omtanke at den ble felt for brudd på god presseskikk.¹¹

Enda viktigere enn hvorvidt enkeltsaker blir felt i PFU eller ikke, er det rommet for etisk debatt om ytringer som denne presseetiske ordningen representerer, og det faktum at dette rommet altså omfatter satiren. Videre skal det bemerkes at presseetikken selvsagt ikke representerer hele etikken. Den er primært et yrkesetisk rammeverk som setter etiske rammer for god og ansvarlig journalistikk og publisering. At noe tillates trykket av et slikt regelverk, som i sin essens også skal bevare trykkefrihet og bredde, betyr ikke at man fra andre etiske ståsteder ikke kan kritisere noe som likevel tillates trykket under presseetikken regler.

Rettsliggjøring og etikk

Dette rommet vi herved har forsøkt å skissere for ytringsansvar og offentlighetsetikk, kan sies å utgjøre en motvekt til den mer rendyrkede *rettsliggjøring* som blant andre filosofen Jürgen Habermas (1984/1987, 1990) påstår finner sted i mange moderne samfunn, og som representerer en form for *kompensasjon* for offentlighetens avmoralisering. Rettsliggjøring defineres her som en prosess der stadig flere områder av samfunnet reguleres ved hjelp av juss, lovverk og rettigheter. Med dette blir etikken ikke supplert, men snarere erstattet av jussen. Det er jussen, ikke etikken, som forventes å regulere det offentlige rom. Siden ytringsfriheten er svært vid og juridisk garantert – som de fleste i den vestlige verden er enige om at den bør være – og dermed i realiteten bare regulerer enkelte, klart definerte former for ytringer (grove injurier, oppfordringer til vold og eklatant rasisme vil være blant de eneste kategoriene som normalt reguleres, utover ting som har med opphavsrett, sikkerhet o.l. å gjøre), eksisterer det dermed ingenting som kan ta dens plass, i og med at moralen er definert som hørende hjemme i det private rom.

Poenget med vår historiske og sosiologiske skisse i det foregående har hovedsakelig vært å få en bedre forståelse av implisitte eller eksplisitte premisser i debatten om ytringsfrihet og ytringsansvar, eller sagt med andre ord: hvilke forestillinger bidragsyterne kan tenkes å ha om rett og moral. Dermed kan vi bedre forklare hvorfor de er for eller mot å bringe etikk og en ansvarsdimensjon inn i debatten om ytringsfriheten. Hvis den historiske utviklingen vi har skissert i det minste delvis utgjør bakteppet for uenigheten om ytringsansvar og ytringsetikk, så kan vi også bedre forstå hvorfor mange reagerer på den type problematisering av ytringsfriheten som vi har vist til, og som altså oppfordrer til tilbakeholdenhet med visse ytringer, herunder noen former for skarp religionskritisk satire. For hvis det er slik at moralen med rette har gått fra å være offentlig til å bli privat, med henvisning til individets frihet i et pluralistisk samfunn, så vil selvsagt ytringsansvar eller andre begreper som kobler etikk med offentligheten, måtte avvises som en sammenblanding av hva som er henholdsvis privat og offentlig.

Deliberasjon og ”nudging”

Selv om mange er skeptiske til begrepet om ytringsansvar eller andre forståelser av det vi her kaller en offentlighetsetikk, primært av hensyn til paternalisme-problemet og frykten for en snever, tilbakeholden offentlighet, synes det

samtidig å være bred enighet om at det selvfølgelig *ikke* foreligger noen plikt til å publisere bestemte ytringer, herunder religionskritiske, satiriske ytringer. M.a.o. har vi en juridisk regulert ytringsfrihet, men ingen ytrings*plikt*, og således full anledning til tilbakeholdenhet og selvjustis. Hva hver enkelt av oss bruker ytringsfriheten til, er i praksis fritt opptil oss som borgere.

Hvordan vi bruker vår ytringsfrihet vil, ikke minst i et demokrati, i praksis være resultat av en rekke påvirkninger og motivasjoner. Disse står den enkelte fritt til å ”velge blant”. Spørsmålet er om man kan tenke seg at noen *felles* – eller i det minste *bredt aksepterte* – etiske normer kan fungere slik innenfor dette frihetsrommet, dvs. som normer som legger føringer for og påvirker hva slags ytringer den enkelte borger bringer inn i offentligheten, men som samtidig ikke kommer i konflikt med den enkeltes negative, juridisk garanterte frihet til å få ytre seg uten sterke begrensninger. Forutsetningen fra det i bred forstand liberal-demokratiske ståstedet som denne artikkelen bygger på, og som vi støtter, er at slike normer *ikke* snevrer inn ytringsrommet på en måte som gjør at motstrøms, upopulære oppfatninger i realiteten ikke får plass i det offentlige ordskiftet.

Setter vi dette resonnementet i forbindelse med det vi har kalt demokrati-prinsippet, må det være et krav at slike normer ivaretar rommet for *deliberasjon* (overveielse og åpen diskusjon), et begrep som brukes av bl.a. Habermas så vel som den norske Ytringsfrihetskommisjonen (Habermas 1996; NOU 1999: 27). Sistnevnte tar til orde for *dannelse til demokratisk deltagelse* gjennom deliberasjon, eller for å bruke en formulering fra kommisjonens sluttrapport: ”I demokrati-prinsippet ligger at det (...) *forut for* valg og viktige beslutninger må (...) finne sted en fri meningsutveksling”. Slike ”deliberative aspekt[er] ved demokratiet er *minst like viktige* som de demokratiske [dvs. representative og indirekte] beslutningsprosedyrer” (NOU 1999: 27, s. 5, vår uthevelse; se også Lysaker 2016).

Etiske normer som bidrar til å styrke rommet for det vi kan kalle reell og åpen deliberasjon, synes således å være i overensstemmelse med en vid, liberal ytringsfrihet, som jo er det prinsippet Ytringsfrihetskommisjonen er berømt for å forsvare. Slike normer verken forbyr eller påbyr visse ytringer, og de legger heller ikke sterke føringer på hva slags meningsinnhold ytringer har. De kan imidlertid legge noen føringer på den offentlige debattens form, føringer som i ytringsfrihetens navn riktignok kan både utfordres og brytes med uten at man straffefølges (og uten at det blir legitimt å møte slike utfordringer og brudd med vold), men som samtidig virker til en viss grad styrende for de-

batten og er med på å skape en tjenlig og god ramme rundt offentlig meningsutveksling.

Slike normer – og vi minner igjen om at presseetikken kan være et anskueliggjørende eksempel – har mye til felles med det økonomen Richard Thaler og rettsfilosofen Cass Sunstein har kalt ”nudging”, eller som man gjerne sier på norsk: ”dulting”. Slik dulting – eller som vi også kan si på norsk: ”knuffing” – er det som finner sted når valg og det Thaler og Sunstein kaller ”arkitekturen” bak valgene, påvirkes av oppfordringer eller svake incentiver, dvs. uten at noen valg dermed blir juridisk forbudt, og heller ikke ved at eventuelle økonomiske incentiver blir av en art som i praksis tvinger den handlende til å oppføre seg på en viss måte (Thaler og Sunstein 2008: 253). Anskueliggjørende hverdagsseksempler er printeren som automatisk skriver ut på begge sider, dersom man ikke aktivt velger noe annet, eller panteavgiften som legges på flasker. Dette er ordninger som henholdsvis reduserer papirforbruket dramatisk og innebærer at langt flere flasker blir levert til resirkulering. Men de tvinger ingen til å redusere papirforbruket eller returnere flaskene. Ifølge tilhengerne av nudging er dette riktignok en form for paternalisme. Men den er såkalt *libertariansk*, det vil si ”relatively weak, soft, and nonintrusive” og ikke forbundet med fysisk eller annen tvang (Thaler og Sunstein 2008: 5). Slik unngår den å ødelegge individers valgfrihet. Slik ”nudging” er kompatibel med negativ frihet, dvs. fravær av sterke begrensninger av individets handlingsrom.

Oversatt til vår kontekst, kan slik nudging i form av *de facto* oppfordringer om å ta ansvar for sine ytringer og følge bredt aksepterte regler for ytringers form (mange avisers prinsipp om å kreve fullt navn av dem som publiserer på avisenes kommentarfelter kan være et godt eksempel), forstås som bidrag til en type *positiv* ytringsfrihet.¹² Den har til hensikt å *styrke* medborgernes *reelle* mulighet for å uttrykke seg offentlig, samtidig som det legges noen forsiktige føringer på den offentlige samtalen. Her er det relevant å vise til det såkalte infrastrukturkravet i Grunnlovens reviderte § 100 (sjette ledd), som sier følgende: ”Det påligger Statens Myndigheter at *legge Forholdene til Rette* for en aaben og oplyst offentlig Samtale” (vår kursivering). En måte å lese denne grunnlovsbestemmelsen på, er at det er demokratisk legitimt av staten å ”dulte” borgene til reell offentlig deltagelse, hvilket blant annet kan gjøres ved hjelp av skolegang og tilhørende opplæring til politisk debatt, slik også Ytringsfrihetkommisjonen er inne på. Med andre ord prøver man uten tvang eller sensur, men med *strukturer* og *kulturbygging* å fremme en viss type (nemlig åpen og opplyst) samtale i samfunnet. Dette kan fremdeles oppfattes som

en form for paternalisme. Men dette er, i tråd med Thaler og Sunsteins resonnement, en så *svak* type paternalisme at den ikke kan oppfattes som noen uakseptabel inngripen i borgerens frihet. Snarere utgjør den et viktig vilkår for at yringsfriheten skal kunne spille en reell demokratisk rolle. Den skal imidlertid ikke bli så sterk at den kommer i veien for at avvikende meninger får plass i det offentlige rom. Den må respektere det den amerikanske medieviseren Daniel C. Hallin har kalt ”sfæren for legitim uenighet” (Hallin 1986: 117 ff.), dvs. rommet for skarp uenighet og reell debatt, samtidig som den regulerer det rommet ved å ”dulte” i en viss retning hva angår slike ting som form og omfang på bidragene i debatten.

Hva angår spørsmålet om satiriske eller (det noen vil oppfatte som) blasfemiske ytringer, samt forholdet mellom friheten kontra plikten til å ytre seg, kan det finnes aktverdige grunner for *ikke* å publisere slike ytringer, inspirert av den type etiske normer vi her snakker om (som f.eks. presseetikken). Slike normer er ikke – eller i hvert fall ikke primært – skapt av frykten for trusler om vold (se f.eks. Jagland 2015). Det dreier seg snarere om moralske hensyn, slik som når presseetikken oppfordrer redaktører til nøye å vurdere hva som bør trykkes eller ikke ut fra et generelt hensyn til ”saklighet og omtanke”, som det heter i den norske Vær Varsom-plakaten (Norsk Presseforbund 2013).

Problemet ved en bred enighet om å la være å trykke eller spre visse former for ytringer, også når dette er etisk begrunnet, må likevel ikke glemmes, nemlig at en slik enighet, når den er tilstrekkelig ”kompakt”, vil kunne virke utestengende også for det som kan være helt legitim kritikk og annerledestenking. Slik kan enhver som fremstår eller uttrykker seg på annet vis enn det et bredt, anerkjent dannelsesideal i det angjeldende samfunnet aksepterer (vi kan tenke oss kontekster og kulturer der dette ville ramme en homofil, en troende, en ikke-troende etc.), oppleve seg utestengt av majoritetens ”anstendige”, ”kompakte” normer. (Dette kan typisk bli uttrykt slik: ”Sånt sier man jo ikke. Joda, jeg er for yringsfrihet, men det må da være grenser.”) Slik kan det som skal være et levende og uredde yringsrom, bli trangt og preget av frykt. Og dermed kan det som tilsynelatende handler om gode kjøregler for offentlig debatt, likevel tippe over og bli paternalisme og majoritetsdiktatur.

Majoritetens diktatur

I både den samfunnsvitenskapelige og filosofiske litteraturen er slike trusler til taushet særlig forbundet med begrepet om ”majoritetens diktatur”, som vi

ofte sporer tilbake til Alexis de Tocqueville så vel som allerede nevnte Mill (se Tocqueville [1835/1840] 2003: 11, 23, 293, 297; Mill [1859] 1989: 5, 61; Matletz 2002; Heydt 2010). Dette har inspirert senere studier av former for maktbruk som fører til det som er blitt kalt en ”stillhetsspiral” (Noelle-Neumann 1974) eller ”politisk korrekthet” (Hallin 1986).

I både Tocquevilles og Mills opprinnelige innsikt finner vi igjen alle argumentasjonsrekkene som vi nevnte i vår innledning, om frihet, sannhetssøken og demokratisk debatt. De er opptatt av individets frihet så vel som frihetens faktiske virkeliggjørelse i et samfunn som tillater og oppmuntrer initiativ og ytringer som ikke er bestemt eller dirigert av sentrale myndigheter eller flertallsoppfatninger. Videre er de opptatt av den instrumentelle funksjonen som ytringer har: De åpner opp samfunnets arenaer for meningsutveksling og sannhetssøken og bidrar til å gjøre ordskiftene mer vitale og mindre tilstivnede. De mener videre at reell sannhetssøken er avhengig av en vid plass for kontrære meninger. Denne plass skal ikke bare være garantert ved lov, men må også opprettholdes av sosiale strukturer som ikke gjør det *de facto* umulig å ytre seg mot majoriteten. Dette synes å være på linje med Grunnlovens infrastrukturkrav og også med Ytringsfrihetskommisjonens såkalte dannelsesargument som fremholder at et samfunn med åpen og fordomsfri debatt er en premissleverandør for dannelsen av myndige, debatterende borgere. Slik skapes sosiale strukturer som bidrar til reell toleranse for annerledeshet, og til sikring av et levedyktig demokrati.

Med disse velkjente resonnementene fra Tocqueville og Mill som utgangspunkt kan vi forsøke å reformulere den utfordringen vi står overfor: Sosiale eller allmennmoraliske normer for hvordan man bør oppføre seg som ytrende subjekt i det offentlige rom, er på samme tid nødvendige og potensielt farlige. De er nødvendige i den forstand at ethvert ordskifte er avhengig av visse sosiale og institusjonelle strukturer som regulerer ytringer, parallelt med den måten grammatikk, kognitiv utvikling og ordforråd styrer språket på. I møte med denne type ytringer som vi her primært snakker om, dvs. ytringer som oppleves hetsende, rasistiske eller blasfemiske, står vi imidlertid overfor en kompleks balansegang, fordi trange etiske rammer kan sette i fare friheten til å ytre seg. Denne kompleksiteten blir ikke mindre av at denne type ytringer i vår tid med letthet kan spres raskt gjennom Internett og sosiale medier, og dermed gjøres tilgjengelige for svært mange helt andre steder enn der hvor ytringen først fant sted. (Her står vi i tillegg overfor den åpenbare problemstillingen at også ytringer som er ulovlige (som f.eks. oppfordringer til vold), eller som ligger i grenseland mot det som er ulovlig, også kan spres med stor effektivitet,

noe som man kan mene styrker behovet for juridisk kontroll med visse type ytringer. Vi går imidlertid ikke i dybden på dette problemet her.)

Dersom loven skal være tilbakeholden, vil mange mene at vi trenger desto mer oppdragelse, dannelse, skolegang og andre sterke sosiale sanksjoner (jf. ”Snu ryggen til rasisme!”) som kan sikre gode rammer for levende debatt. Ønsket er altså at det skal finnes ytringsnormer som virker kulturelt og individualetisk regulerende, slik at mennesker *av seg selv* lar være å bruke f.eks. spesielt hatsk og nedlatende ordbruk. Igjen er presseetikken, og de tilhørende etiske grunnreglene som redaktører søker å legge på f.eks. kommentarfelter på Internett, et eksempel på slike normer. De skal virke dannende og anstendigjørende, men uten å legge demper på debattlysten, rommet for kontrære meninger eller det som er vårt hovedtema: satiren. Således er de ikke uttrykk for et majoritetens meningsdiktatur, men for en formell og etisk ramme som gjør det lettere og tryggere å ytre seg på fritt vis, noe som også må virke beskyttende for en sjanger som satiren.

Ha og ta ansvar

Det er nå på tide å vende tilbake til tanken om ansvar.¹³ Det er altså mange som mener at ytringsfrihet også må implisere et ytrings*ansvar*, samtidig som en rekke debattanter har uttrykt seg kritisk til tanken om slikt ansvar fordi de er redde for at en vektlegging av og oppfordring til å ta ytringsansvar også medfører en utilsattelig innskrenking av selve ytringsfriheten. Ut fra det vi så langt har sagt i denne artikkelen, er dette en reell utfordring. Et godt ansvarsbegrep skal ikke falle over i moralisme eller sterk paternalisme.

Ansvar handler dypst sett om å være i stand til å svare for noe, ikke bare verbalt, men også gjennom handlinger så vel som non-verbale uttrykk. Verbalt kan det handle om å stille seg til disposisjon for å svare (eller som man ofte sier: ”kunne stå til svars”), f.eks. gjennom å kunne forklare hvorfor noe skal skje, skjer eller har skjedd, eller ved å uttrykke et forsvar, en unnskyldning eller en annen reaksjon relatert til det man skal svare for. Å ta ansvar gjennom handlinger kan bestå i at man rydder opp i en situasjon der noe er gått galt, viderefører handling som er riktig, eller støtter andre som må utføre handlinger relatert til den angjeldende situasjonen som man skal ”stå til svars” eller være ansvarlig for.

Hva slags ansvar er relevant i forbindelse med ytringer, særlig slike ytringer som enkelte kan oppleve som krenkende eller sårende når det gjelder ens religiøse følelser og tro?

Det kan dreie seg om både juridisk og moralsk ansvar. Den juridiske formen for ansvar springer ut av det faktum at ytringsfriheten er rettslig forankret i rettsstaten og i slike rettskilder som menneskerettighetene og Grunnloven. Gitt ytringsfrihetens vide rammer – som vi i denne artikkelen tar for gitt bør være vide, med henvisning til frihets-, sannhets- og demokrati-prinsippene – er det bare i bestemte tilfeller at dette ansvaret medfører at man må avstå fra eller trekke tilbake ytringer. Ytringer kan like fullt avføde ulike varianter av juridisk ansvar, også når ytringene i siste instans er lovlige. Opphavsrett og forpliktelser til å gjøre visse ytringer tilgjengelige, er noen eksempler på det. Dersom en ytring juridisk sett utfordres av noen, og det tas ut en siktelse relatert til en ytring, må man dessuten kunne gjøre seg tilgjengelig for å svare på de anklager som kommer, også når man mener at ytringene er fullt ut lovlige.

For det andre har man et *etisk* ansvar. Denne ansvarsformen handler om å være villig til å svare når man faktisk har ytret seg i offentligheten. Her forstår vi dermed *motytringer* som demokratiets ideelle reaksjonsmåte og fordringen som det etiske ansvaret innebærer. Til forskjell fra det rettslige ansvaret som vi beskrev over, og som er knyttet til rettsstaten og en juridisk forpliktelse borgerne imellom, så er det etiske ansvaret *ikke* noe staten har pålagt deg. Snarere er det noe du frivillig velger å ta selv, men som et demokrati etisk sett kan *forvente* at du tar når du faktisk deltar i en åpen debatt. I tradisjonen fra Immanuel Kant er frihet og denne type etisk ansvar uløselig knyttet sammen. Ved på rasjonelt grunnlag å ta ansvar for egne handlinger og ytringer, handler man også fritt og myndig. Her ligger for øvrig trolig én (av flere) grunn(er) til at deltagere i det offentlige ordskiftet på den ene siden, og den filosofiske fagdebatt på den andre, ofte snakker forbi hverandre. I førstnevnte debatt fremholdes det ofte at et krav om å ta ansvar impliserer en potensielt illegitim begrensning av den enkeltes negative frihet, mens man i sistnevnte diskurs opplever sammenhengen mellom frihet og ansvar som intim og, i tradisjonen fra Kant, som uproblematisk og nær selvsagt.

Det er her viktig også å fremholde, som en sentral del det vi her tenker på som ytringsansvar, viljen og evnen til å leve med oppfatninger som går på tvers av ens egne oppfatninger. For den som er blitt krenket, personlig eller på vegne av en gruppe man er medlem av, oppstår spørsmålet om hvordan man kan møte det man anser for å være sterkt utfordrende (f.eks. blasfemiske) ytringer på et vis som ivaretar på samme tid retten til å beskytte eller kjempe for (det man mener er) sannheten og et mest mulig raust rom for åpen meningsutveks-

ling, uten trusler eller sterke moralistiske og paternalistiske føringer. I dette ligger også et ansvar for å anerkjenne frihetsretten til å ytre seg som del av *den annen parts* menneskeverd og rettigheter, og dermed oppstår også et ansvar for å beskytte denne partens kroppslige integritet så vel som evne til også i fortsettelsen å kunne uttrykke seg fritt. Om man så mener at en ytring går så langt at den bør forbys og ikke være en del av den annen parts ytringsrett, må man likevel anerkjenne de institusjonelle regler som gjelder for angrep på ytringer og den rett til kroppslig integritet og beskyttelse som alle, også den blasfemisk ytrende, har som menneske.

Det skal legges til her at det er umulig å kreve at man skal følge opp ved svar eller debatt alt man har ytret. Det kan eksistere gode grunner for å trekke seg tilbake fra en debatt (for eksempel fordi den blir svært personlig, ubehagelig eller usaklig). Likevel er det ikke urimelig å si at det i utgangspunktet eksisterer et etisk ansvar for å følge opp ens ytringer, i særdeleshet dersom ens ytringer har utfordret eller krenket andre. Dersom man retter en skarp anklage mot andre ("Dine meninger og ditt livssyn er menneskefiendtlige og meningsløse"), og deretter blir møtt av sterke reaksjoner og mange kritiske spørsmål, vil det være rimelig å forvente, etisk sett, at man er villig til å svare for seg. Ytringer er slik sett "en hendelse" som skaper en tilstand, der den som har bidratt til at denne tilstanden har oppstått, etisk sett må forventes å anerkjenne det som er skjedd og bidra til en oppfølging overfor dem som er berørt. Satire havner imidlertid her i en interessant posisjon gitt sin status som kunstnerisk uttrykk og minner oss om at det ikke kan være noe absolutt krav at man skal delta i fortsatt debatt og meningsutveksling til enhver tid – kunstneriske uttrykk må noen ganger få anledning, også etisk, til å stå ukommentert eller ubesvart fra kunstnerens side.

Vår konklusjon er at det ikke er urimelig å knytte et begrep om ansvar til ytringer. Setter vi dette i sammenheng med tanken om svake, men reelle kjøreregler for offentlig debatt (som f.eks. presseetikken), som eksisterer side om side med en vid, juridisk garantert ytringsfrihet, står vi overfor et etter vår mening robust ansvarsbegrep. Dette er et begrep om ansvar som innebærer en forventning om at myndige medborgere er villige til å stå til svars for sine ytringer. Borgerne må også forventes å akseptere andre ytringers plass i det offentlige rom, og de må forventes å anerkjenne eksistensen av visse offentlige normer (f.eks. mot bruk av sterkt nedsettende, kjønns- eller raserelaterte termer) som virker regulerende for offentlig debatt. Slike normer er viktige for den offentlige samtale, selv om de ikke er juridiske, selv om de ofte vil

være mer eller mindre uskrevne, og selv om de eksisterer i nært fellesskap med et demokratiargument som anerkjenner eksistensen av et mangfold av meninger – også provoserende og potensielt krenkende sådanne – og som endog ser på et slikt mangfold som et demokratisk mål i seg selv.

Religionssatiren og ansvar

Til slutt må vi spørre: Bør også religionssatirikerer være ”ansvarlig”? Må tegneren av det som oppleves som blasfemiske uttrykk, svare for seg og trekke tilbake sine ytringer dersom kritikken blir for hard og krenkelsene for sterke?

Juridisk sett skal det, ifølge resonnementene i denne artikkelen, svært mye til for at svaret skal være ja. Også etisk sett er det mange argumenter mot at svaret skal være ja. Det har å gjøre med at satiren er en form for uttrykk som er ment å karikere og harselere, og at det kan anføres gode demokratiske grunner for at nettopp slike ytringer må ha en vid plass. De utfordrer ved å innta annerledes ståsteder enn de sedvanlige, ved å sette på spissen svakheter eller underligheter ved institusjoner og maktpersoner, og ved å få publikum til å le av det som ellers kan virke uangripelig eller høytidelig. Det skaper en demokratisk ”nødventil”. Man påstår ikke dermed at det ikke kan finnes noe som er hellig eller på annen måte høytidelig, men det understrekes at også det må tåle å settes under debatt og kritikk. I tillegg har vi, som nevnt, satirens status som kunstnerisk uttrykk, som de fleste vil mene har en annen status i samfunnets diskurser enn rene debattinnlegg.

Satire kan selvsagt, som all kunst og alle ytringer, være både god og dårlig, treffende og usaklig. Men dersom man juridisk eller etisk skal sette opp normer for god og dårlig satire, vil man angripe mye av satirens poeng, all den tid det som defineres som ”dårlig” satire, nettopp kan ønskes definert slik av dem som opplever seg rammet av den. Og da vil satirens funksjon som utfordrende stemme i offentligheten bli svekket, fordi noen får et *de facto* monopol på å regulere den.

Frihets-, sannhets- og demokratiprinsippene slår således ring om satiren. Men også den utgjør det vi kan kalle en ”hendelse i det offentlige rom”. At noen faktisk blir provosert og såret og ber om at man holder tilbake slike ytringer, må være legitimt i et demokratisk samfunn med ytringsfrihet og utgjør i seg selv en ytring (som i sin tur kan møtes av en motytring). At en avisredaktør kommer til at hun ikke vil trykke visse tegninger fordi hun nødig vil virke nedlatende eller provoserende overfor visse av sine lesere eller øvrige

publikum, kan man være uenig med, men knapt mene er utillatelig. Og at man mener at det kan være problematisk med visse former for satiriske tegninger (tenk på tegninger som fremstiller mennesker med en viss hudfarge eller legning som undermåls og dumme), er både forståelig og etisk velbegrunnet. Men idet slik etisk tilbakeholdenhet sidestilles med et forbud mot å kritisere eller latterliggjøre institusjoner, religioner, ideologier eller politiske bevegelser, også når slik kritikk eller latterliggjørelse kan virke sårende, vil vi mene at man går over en demokratisk grense, sett i lys av nettopp frihets-, sannhets og demokratiprinsippene. Også satirikerer og den som publiserer satiren har ansvar, men ikke nødvendigvis et ansvar som tilsier at man lar være å publisere satiren.

Konklusjon: "Speech matters"

Vi har i denne artikkelen tatt utgangspunkt i prinsipper som støtter opp om en bred og lovfestet ytringsfrihet, også for religionskritisk satire, men i fortsettelsen av det har vi forsøkt å vise at et begrep om etisk ytringsansvar likevel gir mening. Vi har i tråd med dette forsøkt å avgrense dette begrepet mot en moralistisk eller paternalistisk forståelse av ytringsansvar.

En god analyse av hele dette problemfeltet må ta på alvor ytringers *kraft*. Filosofen Thomas Scanlon har i sin tenkning rundt ytringsfrihet berømt påpekt at "speech matters" (se Edmonds et al. 2008; Warburton 2009: 4; Scanlon 1972). Med andre ord: det vi sier eller på annen måte uttrykker, *har faktisk konsekvenser*, og disse konsekvensene må være en del av den måten vi tenker rundt ytringer på.

Noen slike konsekvenser gjør at det settes bredt aksepterte juridiske grenser for lovlige ytringer: alvorlige krenkelser av nasjonal sikkerhet, grove injurier eller utsagn som direkte setter liv og helse i fare, kan og bør forbyes eller kunne gjøres til gjenstand for rettslige prosesser.¹⁴ Men at mennesker opplever at de selv eller deres tro og oppfatninger blir krenket, latterliggjort eller ydmyket, vil innenfor en demokratisk, menneskerettsstatlig ramme normalt ikke kunne medføre at det settes opp juridiske stengsler mot de angjeldende ytringene. De tre ytringsfrihetsprinsippene vi har tatt utgangspunkt i, nemlig frihet, sannhet og demokrati, utgjør tre sentrale årsaker til nettopp det. I tillegg kommer åpenbart praktiske argumenter om umuligheten og uønsketheten av å overvåke alle handlinger, samt selvsagt vanskeligheten med å definere hva

som faktisk er, eller med rimelighet kan hevdes å være, en krenkende ytring.

Vår støtte til denne brede frihet må likevel ikke få oss til å glemme at ”speech matters”. Jo mer tolerant og bred ytringsfriheten er, desto viktigere er det at vi har en levende debatt om ytringer. Den debatten skal både forsvare og begrunne den brede friheten som bør eksistere også for kontroversielle ytringer, og den demokratiske rollen slike ytringer har, og samtidig bidra til at myndige og ansvarlige medborgere tenker igjennom ytringer de selv står bak og således er villige til å stå inne for dem når de deltar i levende ordskifter.

Noter

1. Vi skiller i denne artikkelen ikke skarpt mellom etikk og moral (eller etisk og moralsk).
2. Distinksjonen mellom positiv og negativ frihet kjenner vi fra Isaiah Berlin (1969); se f.eks. Syse (2004) for en diskusjon av begrepsparet. Med uttrykket ”autentisk” – som står sentralt hos blant andre Charles Taylor (1992) – får vi i tillegg frem tanken om en frihet som fremmer det som oppleves av den enkelte som et både ekte og fritt liv. Vi kommer ikke til å gå i dybden på dette begrepsparet i denne artikkelen, men det er verdt å ha med seg distinksjonen, ikke minst fordi den liberale tradisjonen vi kjenner fra John Stuart Mill og Isaiah Berlin, understreker viktigheten for det enkelte menneske av å kunne søke frihet og det gode liv på sin egen måte, altså autentisk og positivt (se f.eks. Habibi 2001), og dermed ikke bare er opptatt av negativ frihet.
3. <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/satire>
4. <https://snl.no/satire>
5. Se <https://www.youtube.com/watch?v=KznppF6HuyU>
6. Her tar vi ikke stilling til slike kontekstuelle forhold som antallet muslimer som på globalt nivå måtte ha støttet reaksjonene, samt hvorvidt de var motivert av eliter, ideologiske grupperinger, integreringsproblemer eller internasjonale konflikter som Midtøstenkonflikten og krigen mot terror. Ikke desto mindre synes det rimelig å hevde at reaksjonene i enkelte land mobiliserte mennesker fra mange samfunnslag.
7. Uttrykket legges først i munnen på boktrykker Aslaksen (Ibsen ([1882] 1978: 2. akt, 315), som et positivt ladet uttrykk fremmet av måteholdets og småborgerlighetens utrettelige forsvare Aslaksen.
8. Arild Pedersens poeng er at forskjellige former for etiske kjøregeregler for ytringer lett får et institusjonelt preg, ved bruk av slike mekanismer som etiske råd, veiledninger og retningslinjer, og at dette i praksis kan bli like innskrenkende og undertrykkende som klassisk moralisme, ikke minst ved at de i tillegg har en institusjonell makt og legitimitet.
9. Se <http://presse.no/pfu-sak/02206/>
10. Se <http://presse.no/pfu-sak/25108/>.
11. Det skal anføres her at den ene av denne artikkelens forfattere er medlem av PFU og var med på å behandle de to sakene som her er nevnt.
12. Denne tanken om en positiv tilnærming til ytringsfrihet, og om de pliktene og ordningene som kan genereres av en slik tilnærming, utforskes på interessant vis av Andrew Kenyon (2014), som mener at særlig den amerikanske ytringsfrihetsdiskursen har vært for sterkt preget av en ensidig negativ, maktbegrensende tilnærming.

13. For en analyse av ansvarsbegreps ulike sider, se Syse & Bue Olsen 2013 og Bue Olsen & Syse 2013: kap. 2.
14. Når vi sier ”bredt aksepterte”, mener vi ikke at den praktiske håndhevelsen av slike regler med nødvendighet er uomstridt. Store stridigheter rundt statens makt til å begrense yringer av hensyn til rikets sikkerhet (jf. Wikileaks og Edward Snowden) viser at den nøyaktige utformingen og praktiseringen av slike begrensninger er vanskelige å bestemme, særlig fordi både åpenhet og ytringsfrihet regnes som sentrale verdier i liberale demokratier. (Det skal legges til her at injurier og ærekrenkelser i Norge i den siste revisjonen av strafferetten er tatt ut av straffelovgivningen og nå kun kan gjøres til gjenstand for sivilrettslige søksmål.) Men det i seg selv at det må finnes slike begrensninger, er lite omstridt og bredt akseptert.

Referanser

- Asad, T. Do Muslims Belong in the West? An Interview with Talal Asad. Hentet fra <http://www.jadaliyya.com/pages/index/20768/do-muslims-belong-in-the-west-an-interview-with-ta> (2015, 3. februar).
- Asad, T. (2003). *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Ahmad, S. In an Unequal World, Mocking All Serves the Most Powerful. Hentet fra <http://www.nytimes.com/roomfordebate/2015/01/10/when-satire-cuts-both-ways/in-unequal-an-world-mocking-all-serves-the-powerful> (2015, 11. januar).
- Berlin, I. (1969). Two Concepts of Liberty. I: *Four Essays on Liberty*. Oxford: Oxford University Press.
- Bondø, T.-H. Vebjørn Selbekk: – Svarteste dag for ytringsfriheten. VG. Hentet fra <http://www.vg.no/nyheter/utenriks/terrorisme/vebjoern-selbekk-svarteste-dag-for-ytringsfriheten/a/23369408/> (2015, 7. januar).
- Bue Olsen, J. & Syse, H. (2013). *Næringslivsetikk og samfunnsansvar*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Cole, T. Unmournable Bodies. *The New Yorker*. Hentet fra <http://www.newyorker.com/culture/cultural-comment/unmournable-bodies> (2015, 9. januar).
- Diamond, L. Demokratiske tilbakeslag – og mottiltak. VG. Hentet fra <http://www.vg.no/nyheter/meninger/russland/demokratiske-tilbakeslag-og-mottiltak/a/23459572/> (2015, 27. mai).
- Douthat, R. Checking *Charlie Hebdo*'s Privilege. Hentet fra <http://www.nytimes.com/2015/04/19/opinion/sunday/ross-douthat-checking-charlie>

- hebdo-privilege.html?rref=collection%2Fcolumn %2Fross-douthat (2015, 18. april).
- Dworkin, G. (1971). Paternalism. I: R. Wasserstrom (red.), *Morality and the Law*, red. R. Wasserstrom. Belmont: Wadsworth.
- Edmonds, D., Warburton, N. & Scanlon, T. M. (2008). Ethics Bites: Free Speech. *The Open University Podcasts*. Hentet fra <http://media-podcast.open.ac.uk/feeds/ethics-bites/transcript/ethicsbites1.pdf>
- Eriksen, T.H. (2004). *Røtter og føtter: Identitet i en omskifelig tid*. Oslo: Aschehoug.
- Frum, D. Why Garry Trudeau's Is Wrong about *Charlie Hebdo*. *The Atlantic*. Hentet fra <http://www.theatlantic.com/politics/archive/2015/04/why-garry-trudeau-is-wrong-about-charlie-hebdo/390336/> (2015, 13. april).
- Habermas, J. (1984/1987). *Theory of Communicative Action*, 2 vols. Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. (1990). Discourse Ethics: Notes on a Program of Philosophical Justification. I: *Moral Consciousness and Communicative Action*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Habibi, D. (2001). *John Stuart Mill and the Ethic of Human Growth*. Dordrecht: Springer.
- Hagen, R. De kjemper for vår frihet. *VG*. Hentet fra <http://www.vg.no/nyheter/meninger/roar-hagen-tegninger/de-kjemper-for-vaar-frihet/a/23458558/> (2015, 25. mai).
- Hallin, D. (1986). *The Uncensored War: The Media and Vietnam*. New York: Oxford University Press.
- Heydt, C. (2010). John Stuart Mill. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Hentet fra <http://www.iep.utm.edu/milljs/>
- Horn, M. Ytringsfriheten er menneskeskapt. *Vårt Land*. Hentet fra <http://www.vl.no/2.646/ytringsfriheten-er-menneskeskapt-1.311529> (2015, 16. januar).
- Ibsen, H. ([1882] 1978). *En folkefiende*. I: *Henrik Ibsens samlede verker*, 4. bind. Oslo: Gyldendal.
- Jagland, T. Alt som tegnes må ikke trykkes. *Aftenposten*. Hentet fra <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Thorbjorn-Jagland-Alt-som-tegnes-ma-ikke-trykkes-7872886.html> (2015, 23. januar).

- Kenyon, A. T. (2014). Assuming Free Speech. *The Modern Law Review*, (77), 379–408.
- Kim, S.H. (2012). Max Weber. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Hentet fra <http://plato.stanford.edu/entries/weber/#ReeViaDis>
- Larsen, L.O. (2001). Respektløs moro? Satire og parodi i 1960-årenes tv-komedie. I: *Fjernsyn mellom høy og lav kultur*, Espen Ytreberg og Staffan Ericson (red.) Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Lysaker, O. (2016). Å bli seg selv gjennom andre: Axel Honneths politisk-etiske yringsfrihet. I: Mesel, T. & Leer-Salvesen, P.: *Moralske borgere*. Kristiansand: Portal Forlag.
- Lysaker, O. & Jakobsen, J. (2012). Yringsansvarets grunnlag og praktisering. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 1, 110–113.
- Lysaker, O. & Syse, H. Slik får vi en anstendig debatt. *Aftenposten*. Hentet fra <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Kronikk-Slik-far-vi-en-anstendig-debatt-7712783.html> (2014, 19. september).
- Løkke, E. Krenkelsestyranniet er byttet ut. *Aftenposten*. Hentet fra <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Krenkelsestyranniet-er-byttet-ut-7854842.html> (2015, 9. januar).
- Maletz, D.J. (2002). Tocqueville's Tyranny of the Majority Reconsidered. *Journal of Politics*, 64(3), 741–763.
- Malik, K. Yringsfrihet uten "men". *VG*. Hentet fra <http://www.vg.no/nyheter/meninger/terrorangrepet-mot-charlie-hebdo/yringsfrihet-uten-men/a/23458943/> (2005, 26. mai).
- Mill, J.S. ([1859] 1989). *On Liberty and Other Essays*. I: Collini, S. (red.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Noelle-Neumann, E. (1974). The Spiral of Silence: a Theory of Public Opinion. *Journal of Communication*, 24(2): 43–51.
- Norsk presseforbund (2013). *Vær Varsom-plakaten*. Oslo: Norsk Presseforbund, sist revidert 2013. Hentet fra <http://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>
- NTB Religiøs skepsis til *Charlie Hebdo*s karikaturer. Hentet fra <http://www.vl.no/2.615/religi%C3%B8s-skepsis-til-charlie-hebdo-s-karikaturer-1.310841> (2015, 14. januar).
- Pedersen, A. Etikismen er den nye moralismen. Hentet fra <http://www.minervanett.no/etikismen-er-den-nye-moralismen/> (2013, 31. mai).
- Scanlon, T. M. (1972). A Theory of Freedom of Expression. *Philosophy and Public Affairs*, 1(2), 204–226.

- Simonnes, H. Mobbing eller satire? Hentet fra <http://www.vl.no/2.646/mobbing-eller-satire-1.309633> (2015, 9. januar).
- Syse, H. (2004). Frihet fra og frihet til, i: *Frihet – samtalen fortsetter*. Oslo: Civita.
- Syse, H. (2015). *Det vi sier til hverandre*. Oslo: Cappelen Damm.
- Syse, H. & Bue Olsen, J. (2013). Hva er ansvar? *Magma*, 16(2), 17–22.
- Taylor, C. (1992). *The Ethics of Authenticity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Thaler, R.H. & Sunstein, C.R. (2008). *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*. New Haven: Yale University Press.
- Tocqueville, A. de ([1835/1840] 2003). *Democracy in America and Two Essays on America*, overs. G. E. Bevan. London: Penguin Books.
- Trudeau, G. The Abuse of Satire. *The Atlantic*. Hentet fra <http://www.theatlantic.com/international/archive/2015/04/the-abuse-of-satire/390312/> (2015, 11.april).
- VG ... i Norge startet Wesenlund det hele. *VG*. Hentet fra <http://www.vg.no/rampelys/i-norge-startet-wesenlund-det-hele/a/3417938/> (2002, 31. oktober; journalist ikke navngitt).
- Warburton, N. (2009). *Free Speech*. Oxford: Oxford University Press.
- Åmås, K.O. Når veldig mange sier det samme, er det tid for å høre på noen andre. *Aftenposten*. Hentet fra http://www.aftenposten.no/meninger/kommentarer/Knut-Olav-Amas-Nar-veldig-mange-sier-det-samme_-er-det-tid-for-a-hore-pa-noen-andre-7882362.html (2015, 31. januar).

Abstract

How can we formulate and justify a proper and legitimate concept of responsible speech in liberal democracies? Responsible speech, as used in this article, refers to the moral duty citizens have as they utilize their freedom of speech. Such a responsibility is herein illustrated by means of satire, including satirical criticism of religion. Satire is protected by free speech based on three fundamental concerns: firstly, the basic liberty of citizens within a democratic rule of law to express their opinions within a wide legal framework; secondly, the contribution of satirical expression to public discourse and the quest for truth; and thirdly, the status of satire as a democratic end in itself, in the sense that satire contributes to a society where citizens react against the expressions of

others, take responsibility for their own attitudes and expressions, and learn to tolerate the presence of views that conflict with one's own opinions or life stance. The argument of this article has as its aim, in other words, to contribute to a concept of responsible speech that can exist side by side with such a wide, principally based freedom of speech. This idea of responsible speech aims to avoid unreasonable consequences for those who express themselves in especially challenging ways, and should not end up as a moralistic or paternalistic limitation on controversial speech.

Keywords: Free speech, satire, responsibility, ethics

Denne artikkelen utgjør en del av prosjektet NECORE ("Negotiating Values: Collective Identities and Resilience after July 22"). Vi er takknemlige overfor Norges Forskningsråd for finansieringen av prosjektet, våre medforskere i prosjektet, som vi har hatt gleden av å diskutere disse problemstillingene med, og våre arbeidsplasser PRIO og Universitetet i Agder.